

ФРЕНСКОТО ИЗЛЪЧВАНЕ НА РЕЗИДЕНЦИЯ ЕВКСИНОГРАД

Цвета Тодорова

Резиденцията *Евксиноград* е построена в края на XIX в. за летен дворец на монарсите от Третото българско царство. На девет километра от Варна, на живописния бряг и във великолепен парк, резиденцията на българските владетели след Освобождението прави Варна лятната столица на България.

Варна, общ изглед, началото на XX в.

Княз Фердинанд пред двореца
в Евксиноград през 1893 г.

През 1881 г., след 16-дневно гостуване на княз Александър Батенберг в манастира „Св. Димитър“, тогавашният варненски кмет Михаил Колони успява да прокара решение в общинския съвет за отстъпване на местността около манастира за изграждане на княжески дворец. Опризнаният и обзаведен с личните мебели на кмета М. Колони от Букурещ манастир се превръща в първото лятно жилище на българския княз. Още същата година са положени основите на двореца по проект на немския архитект Лерс и му е дадено името Сандрово (произлизащо от италианското галено име на княз Александър Батенберг – Сандро).

Княз Александър I Батенберг

Манастирът „Св. Димитър“

[...] Картината на княжеския дворец в Сандрово е от естество да плени всеки, бил той артист или не – съобщава през 1891 г. сп. Светлина. – С такива очарователни красоти можем да излезем на всеки европейски пазар, пред всеки артистичен салон. Недалеко от търговския град Варна, над високите крайбрежия, напичени с плодородни увити лозя, които съперничат с лозята, растящи под Неаполския припек, се издига великолепият княжески дворец [...]

Дворецът Евксиноград

Княз Фердинанд
и княгиня Мария-Луиза

След принудителния отказ на Батенберг от престола въпросът за Сандрово отново е поставен пред общинските власти, които след избирането на новия княз Фердинанд I му предоставят двореца за лятна резиденция. На 17. 07. 1893 г.

по идея на своята годеница Мария-Луиза княз Фердинанд преименува наричания дотогава дворец „Сандрово“ на *Евксиноград*. Името е измислено да се състои от две части – „Понтос евксинокс“ (или *Евксейност Понтос* – древногръцкото наименование на Черно море) и българската дума „град“ – в превод „град на гостоприемното море“. На 27. 08. 1893 г. князът пише до председателя на Министерския съвет следното:

[...] *Като се установих в лятното си жилище, находящо се в местността на манастира „Св. Димитър“, реших по желанието на любезната ми съпруга новия дворец за напред да се наименова Дворец Евксиноград при град Варна. Натоварвам ви да дадете следуемата за това заповед на административните власти в княжеството и да се разпоредите щото, чрез министър на външните работи и изповеданията, главната дирекция на пощите и телеграфите да се даде нужното уведомление на всемирният пощенски съюз за преименованието на двореца при манастиря „Св. Димитър“ в дворец Евксино-град при град Варна [...]* (П. Стоянов. Стара Варна. В първите години след Освобождението. Варна. 1992, 45 – 48).

[...] *Построен в стил Луи XIII, той беше разположен великолепно на провлак и затова имаше изглед към морето почти във всички посоки. Намираше се над широка ивица от тераси, градини, лозя и други насаждения, която стигаше до самото море. Лятно време вътре беше светло и просторно, а високите прозорци се очертаваха от кретонени пердета, които се вееха на морския бриз. Безброй лястовички се спускаха и кръжеха. Въпреки съветите на архитекти и строители, Фердинанд нареди да не развалят хилядите им гнезда по корнизите [...]* (Ст. Константи. Фердинанд лисицата. С., 1992, с. 216).

Модерният дворец и градините му са дело на самия княз Фердинанд I. Първоначалният проект за главната сграда на двореца Евксиноград е изготвен от австрийския архитект Виктор Румпелмайер във френски шато-стил „Луи XIII“ (фугирана тухлена зидария, висок мансарден покрив с медна обшивка и часовникова кула).

Сградата на двореца в Евксиноград е довършена от швейцарския архитект Херман Майер с участието на арх. Никола Лазаров през 1890 г. и се възприема като един от най-изящните образци на архитектурата в България след Освобождението.

Главната сграда е на 3 етажа. На първия са приемните зали, музикална зала и салонът за вечеря, на втория са разположени спалните на царското семейство, а третият е предназначен за персонала. Оригиналната мебелировка е изработена от махагон и орехово дърво, а огромният и тежък полилей, украсен с царската корона и златни френски лилии, е дар от Бурбоните. Дори бравите на вратите за тоалетните са украсени с герба на княз Фердинанд I. Князът обзавежда двореца със стилна бяла мебел. Стените са облепени със

златисти копринени тапети, с много вкус са подредени приемните салони, столовата, кабинетът.

**Евксиноград, интериор – полилеят на Бурбоните
и оригинална порцеланова купа**

Посрещането на руския адмирал М. Николаевич

В двореца често гостуват представители от различните императорски дворове на Европа. В интервю пред чуждестранни журналисти царица Йоанна – съпруга на цар Борис III, в коментар за спомените си от България заявява: „Рилският манастир и Евксиноград край Варна. Аз обичам планината, но Евксиноград беше моята мечта“ (П. Стоянов. Цит. съч. 45 – 47).

На плаж, началото на XX в. Реконструкция на варненския плаж, Музей за историята на стара Варна

[...]21 май 1888

[...] Хубавото време бърже се върна, а с него – горещината и прахта. Непрекъснато се къпем в морето с княза и Грьоно и талантът ми на плувец прави силно впечатление. Княгинята удържа на думата си и онзи ден влезе във водата. Вместо бански костюм ѝ бяха съшили нещо като шаячна нощница, а на главата си носеше сламена шапка. Беше направо очарована и все си спомняше как в Ньойи се е къпала в Сена по времето на крал Луи-Филип ...

Варненските морски бани

Евксиноградски колаж

Князът е запленил от Варна и иска да се върне и да прекара тук по-дълго време през септември. Целият бряг на морето в този край е засаден с чудесни лозя. Най-хубавият момент е през есента, по време на гроздобера. Вероятно ще живеем в летния дворец, започнат и недовършен от княз Батенберг. Намира се на няколко километра от града върху крайбрежните скали, откъдето се разкрива възхитителна панорама [...]

25 юли 1888 г.

[...] Дворецът в Сандрово е всъщност голяма и дълга вила с кула от розови камъни и тухли в модернизирания стил Луи XIII, която напомня малко сградите в Трувил. Разположен е на огромна тераса високо над морето и в момента едва очертаните градини се обрасли със сини тръни. Терасата все пак е едно чудо и на два пъти прекарахме там забележителни вечери – лунни и романтични, меки и тихи, през които всички мълчахме и вгълбено се вслушвахме в себе си!

Парижки канкан

**Княз Фердинанд и княгиня Клементина
със свитата си в Евксиноград, 1893 г.**

Ето и едно смешно произшествие посред вечеря. Оркестърът на варненския полк, който сме довели тук, внезапно засвирва кадрила „Парижки живот“. Поглеждам Гръоно. Отмерваме такта и тресем глави в неудържимо желание да затанцуваме канкан. Князът разбира, скръства ръце и възкликва: „О, приятели мои, за Бога! Ако не за мен, направете го заради мама! Тя е твърде много францужойка, за да не обича неприличните танци!“. Гръоно се надига, аз също. Отпращаме слугите, които обидено се отдалечават, и ето ни във вихъра на един танц, достоен за Монмартр! [...] (Робер дьо Бурбулон

– френски благородник, шамбелан, церемониалмайстор и маршал при двора, 1887 – 1904. София, 25 юли 1888 г. Български дневници. С., 1995, с. 100).

**Граф Робер дьо Бурбулон
в двореца в София**

**Дворецът Евксиноград, езерото
с лилиите, т. нар. „Водни огледала“**

Една от най-красивите забележителности на Евксиноград е неговият парк. Той заема над 550 дка от общо 800 на резиденцията. Първоначално цялата територия от местността Траката до нос Чаталташ е оградена с триметрова каменна стена с обща дължина 3 км. Паркът по френски образец тръгва от източната фасада на двореца и на няколко нива слиза до морето. В началото е изумително красивото езеро с лилиите, наречено „Водни огледала“. В края на езерото е бронзовата статуя на Нептун, която говори сама за себе си. Скулптурата е доставена от Париж по нареждане на княз Фердинанд с влака „Ориент експрес“.

[...] Той с право се гордееше с градините си, плод на дългогодишно терасиране и поддържане на естествения пейзаж под негово ръководство и с помощта на френски архитект. Хиляди каруци пръст бяха пренесени от вътрешността, за да бъдат направени тераси до морето. От Марсилия Фердинанд поръча повече от 50 000 дървчета... На растенията в парка и в градините бяха нужни десетина години, докато се хванат. След това те станаха част от очарованието на черноморския бряг. Пищни рози, рододендрони и азалии се спускаха до водата, която по-късно Фердинанд наричаше море като черен сапфир. В изгнание той често говореше увлечен за Евксиноград, за гроздобера, когато гроздовете висеха като мънички зрели луни, и японската градина, за която беше поръчал хиляди какавиди за японски перурди, така цветята да не бъдат самотни... Фердинанд винаги показваше на френските си гости стената, която поддържаше главната тераса. В нея беше вграден централният фронтон на френския дворец в Сен Клу, изгорен от германските армии през 1870 г. и сравнен със земята през 1891 г. На него

се виждаше френският кралски герб, пренесен камък по камък с Ориент експреса [...] (Ст. Константи. Цит. съч., с. 217).

Скулптурна фигура на Нептун

Вграден детайл от Сен Клу

При изграждането на парка са използвани идеите на бележития майстор на парковото изкуство Андре Льо Нотр (1613 – 1700) – най-големия френски градински и ландшафтен дизайнер от XVII в., който претворява на практика идеите на краля-слънце Луи XIV (1638 – 1715) за величие и хармония. Бароковият стил на градинския дизайн, който той довежда до върхови постижения, придобива широко влияние в Европа и по света. Вдъхновението за създаването на тези градини идва от италианските им ренесансови прототипи от XIV и XV в., както и от идеите на френския философ Рене Декарт (1576 – 1650).

Френската градина олицетворява физическото и визуалното представяне на картезианската система и философия, възплачва превъзходството на човека над природата и възможността това човешко господство, богатство и власт да бъдат демонстрирани. По онова време французите отварят своите градини и въвеждат огромните пропорции. Френският градински стил се основава преди всичко на симетрията и на принципа на установяване на ред в природата и поставя къщата/двореца централно върху обширна и равна плоскост. Огромната централна ос, която се смалва към края си, насочва погледа на наблюдателя към хоризонта, като по този начин имението изглежда дори по-голямо от действителното. Тази ос е основата на архитектурния ред. В обширните френски градини организираното пространство е предназначено за забавление на посетителите (гостите или представителите на двора) чрез пиеси, концерти и фойерверки. В този аспект френският парк развива до съвършенство художествения и монументалния просpekt, наложил се за сравнително кратко време като предпочитана и желана форма в цяла Европа.

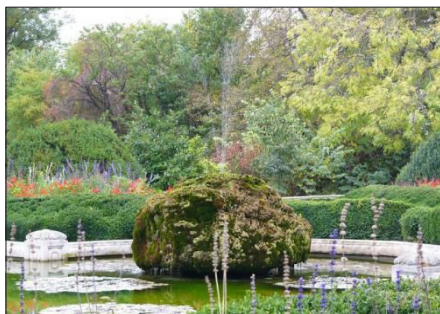

Поглед към парка във Версай – оранжерия, и парка в Евксиноград

Най-голямото постижение на френските класически градини са градините на двореца Версай, създадени от Андре льо Нотр между 1662 и 1700 г. Те са най-обширните градини в Европа, обхващащи 15 000 хектара и са организирани около ос изток – запад, следвайки пътя на слънцето.

Бароковият модел на Льо Нотр допада на княз Фердинанд и той ангажира най-добрия по това време френски дендролог Ноймайер от Горската академия в Тарант – Германия, като първият етап обхваща времето 1890 – 1914 г.

За разлика от ренесансовите европейски градини паркът в Евксиноград е изпълнен със светлина, като е спазен и другият принцип, че простотата е красота. Отделните елементи са свързани геометрично и съчетанието им изгражда с лекота връзката между методология и природа. Последователно върху парка работят французинът Жан Ман Мориезе и чехите Антон Краус и Йозеф Крежан. Дейно участва и българинът Димитър Георгиев. Началното планиране е дело на френските паркостроители Едуард Андре и Анри Мартине. След това по него работят и други френски архитекти и озеленители.

Кътове от парковото пространство на Евксиноград

На 19 юли 1905 г. Жан Мориезе пише обстоен доклад до княз Фердинанд, в който съобщава „детайлни сведения за градините на Евксиноград“.

[...] С дълбока радост ви съобщавам, че въпреки 6 седмичната голяма суша, която понесе Варненския регион и не падна капка дъжд и под горещината, стигнала 43 сенти градуса на сянка, всички растения, също и просторните морави изглеждат свежи, зелени... Петдесетина лампи ще осветяват градината на Монсенъор... Културите са също в перфектно състояние. Кръглите лехи от цветя около двореца на Монсенъор също и градинските френски лехи. Пръснатите масиви из градината – всичко е в пълен разцвет. Също полуостровчето въпреки засушаването е в зеленина. Стаята за опити на Монсенъор е препълнена с растения. Горичката от млади борчета е най-добре поддържана... Дълбока благодарност, Монсенъор, за красивата картичка, която Ваше Височество благоволи да ми изпрати и която ми даде хубава идея каква трябва да бъде красивата княжеска оранжерия на Кобургския дворец. Аз съм и оставам, Ваше Царско Височество, респектираният подчинен и особено предан служител. Y. Moriset [...]

Първият декоративен материал за парка е доставен от Марсилия през 1880 – 1912 г. – над 50 000 дръвчета и растения от над 310 вида, внесени от Цариград, Унгария, Франция и Италия. Тогава се правят и първите насаждения. По най-оголените и каменисти места на склона след изчистването на камъните е нанесена плодородна почва, взета предимно от поречието на река Камчия, а склоновете са терасирани. На този етап са засадени вековните видове иглолистни, хвойнови и широколистни дървета и храсти. Особено интензивни са насажденията от 1900 – 1910 г. По онова време е създаден и декоративният разсадник за производство на посадъчен материал. Най-напред в парка са били засадени ели, кедри, кипариси и либоцедруси (около оранжериите на двореца и в парка).

Либоцедрус

Рододендрони и азалии

Кипариси и ела

Атлантически кедър

Кавказка райска ябълка

След тях – пищни рози, рододендрони и азалии се спускат към морския бряг. Проектът на Мартине за обширен крайбрежен парк включва рядка колекция от дървета – от червен дъб до атлантически кедър, които се срещат единствено тук на Балканския полуостров. От внесените видове в парка успешно се приспособяват: *Sterculia platanifolia*, *Paulownia tomentosa*, *Criptomeria japonica*, *Liriodendrin tulipifera*, *Quercus ilex*, *Diospiris lotus*, *Lagerstroemia indica*, *Hibiscus siriacus*, *Zyzyphus vulgaris*, *Cercis siliguastrum*, *Brous-sonetia papurifera*, *Ficus carica*, *Maclura aurantiaca*, *Cedrus atlantica*, *Cedrus deodara*, *Cedrus libani*, *Sequoia gigantea*, *Cupressus pyramidalis* и много други. Между 1914–1930 г. е засадена секвоята, внесена от Северна Америка.

Американски червен дъб с жълъд

Гигантска секвоя

Вид гигантска секвоя, шишарки

От 1921 г. паркът се води като поделение на Царските ботанически градини. Управител тогава е Георги Шиваров. През 1921 г. парк „Евксиноград“ е обявен за ботаническа градина, а през 1992 г. е деклариран като паметник на градинското парково изкуство. През 1935 г. паркът е разширен от немския специалист Зибенхюнер. Източно от оранжериите той изгражда „английска градина“, представляваща парков кът с подчертана пейзажна планировка и богато разнообразие от дървесни и храстови видове. В северната част на парка се намират останки от ранновизантийска крепост от V – VI в., ограждаща малък нос, известен с името Чатал таш (Раздвоен камък). Преди това носът се нарича Свети Яни по името на стар манастир, чиито основи са разкрити. Южно се огражда от нос Сагънлък. Паркът се разсича от река Кестричка бара.

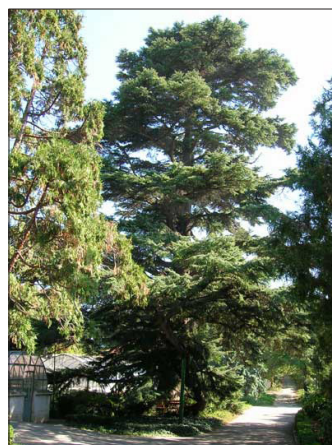
В най-източния край, на самия бряг сред скалите, е каменният царски трон. Фотографиите са запазили романтичното уединение на княз Фердинанд с морето.

Най-точният слънчев часовник в България е подарък на цар Фердинанд от британската кралица Виктория в знак на благодарност за спасяването на английски кораби във Варненския залив. На металната плоча в кръг са отбелязани месеците, дните, часовете и минутите. Взети са предвид всички астрономически променливи, които влияят на сянката от стрелката и на въртенето ѝ по окръжността. Сред богатите орнаменти има и стих *“Let others tell of storms and showers. I’ll only count your sunny hours”*, което в свободен превод означава: „Нека други ти предсказват бури и тревоги. Аз ще

отброявам само твоите безоблачни моменти“. Часовникът е монтиран на припек върху варовиков осмоъгълник в самия край на дворецовия парк. Той е в центъра на площадка, надвесена високо над морето.

Паркът на резиденция Евксиноград е специфична екосистема с много богата колекция от растителни видове с голяма научна и ботаническа стойност. Засадени са 41 вида иглолистни и 26 вида широколистни дървета, 22 вида вечнозелени храсти и повече от 120 вида палми.

Другите забележителности са оранжериите с над 310 вида растения и царската конюшня „Щала“ (от немски – *“Stall”*). До сградата на оранжерията се извисяват два великолепни вековни кедъра. Според акад. Ив. Буреш (1885 – 1980) – главен директор на Царските природонаучни институти от 1918 г., те са единствени екземпляри на Балканския полуостров.

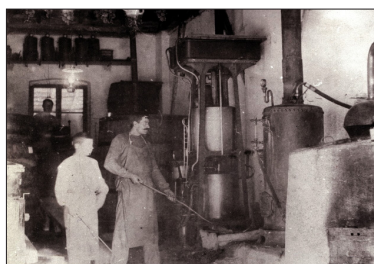

Оранжерията и хималайският кедър

Оранжерията и растителни видове

Избата на двореца е създадена още през 1891 г. за нуждите на княз Фердинанд I, семейството и височайшите му гости. От негово време е запазено френско бордо от 1878 г. Избата се намира на 2 нива под земята и досега произвежда висококачествени евксиноградски бели вина (12 вида) и коняк (7 вида), сред които и прочутият „евксиняк“. Смята се за една от най-добрите в България.

Избата на Евксиноград

Лозя и гроздобер в Евксиноград

Стари вина от 1878, Евксиноград

Знаменитият евксиняк

Първият „*управител на евксиноградските лозя и винарница*“ според документалните данни е Янко Забунов (1895 – 1897). Заради политическите си убеждения е освободен от служба в двореца и е заменен с Христо Георгиев – автор на първия учебник по винарство у нас – „*Пълно ръководство по винарството*“. Забележителна дейност като управител развива белогвардеецът Леонид Лукианов, като по негово време лозовите масиви достигат 370 декара. Напитките, произведени в Евксиноград, отдавна се славят с популярността си. През 1900 г. евксиноградските вина са отличени със златен медал на Парижкото изложение. Бялото купажно вино с остатъчна захар става символ на избата през 1929 г. То съчетава финеса на немския ризлинг, аромата на мискета и свежестта на димята. И то има първи награди на изложението в Брюксел през 1935 г., а в Париж през 1937 г.

От 1935 г. започва производството на виненото бренди „Евксиняк“, което се доближава до френските „Фол Бланш“ и „Юни Блан“. То е патентована търговска марка и се произвежда по класическа френска технология. Неговият естествен кехлибарен цвят, мекият вкус и ароматите на ванилия, шоколад и бадеми го правят неповторима и дълго помнеща се напитка. В производството на избата се използва и грозде от различни лозарски райони с вече утвърдени качества на сортовете шардоне, ризлинг, траминер, мускат отонел и врачански мискет. Белите вина се произвеждат по класически и съвременни методи и се съхраняват в дъбови бъчви с вместимост от 200 до 3000 литра. През периода 1950 – 1953 г. площта на парка се увеличава със 150 дка за сметка на бивши лозя, овощни и зеленчукови градини. Оформянето на новите територии става по проект на арх. Борис Шангов, а от 1962 г. започва значителна реконструкция на съществуващата растителност, и по-специално на масивите, наложена от факта, че поддържането на парка е било изоставено за един по-дълъг период от време. През 1954 г. е създадена химическа лаборатория, където редовно се прави физикохимичен анализ на произведените напитки, а в дегустационната зала се оценява и контролира качеството.

Дворцовата винарна „Евксиноград“ е единствената у нас държавна изба, с годишно производство около 15 000 бутилки вино, 30 – 40 000 бутилки ракия и 10 000 бутилки „Евксиняк“, предназначени за вътрешния и за външния пазар. Големи усилия са насочени към възстановяването на старите дворцови лозя. В това отношение заслуги има агрономът Николай Аврамов, който дълги години работи в стопанството на Евксиноград.

FRENCH RADIANCY OF RESIDENCE EVKSINOGRAD

✉ Dr. Tzveta Todorova, Assist. Prof.
Sofia, Bulgaria